

יונה בוגלה

ממנהיגי ביתא ישראל

שלוח וייל

יונה בוגלה, מראשי יהדות אתיופיה, הלך לעולמו בפתח־תקוה ב־ט באב תשמ״ז (14 באוגוסט 1987). רשימה זו לזכרו תסקור בקצרה כמה קווים בתולדות חייו ובעמדותיו של המנהיג החשוב הזה על נושאים יהודיים־אתיופיים, כגון: חינוך, מנהיגות, עלייה והיהדות הנורמאטיבית.¹

*

בשנת 1920 יצא ד״ר יעקב פיטלוביץ לביקורו הרביעי באתיופיה. הוא שהה בפרובינציית דמביה וסייר בכפרי ביתא ישראל שבאזור גונדר. בכפר וולקה הוא בחר ביונה בן ה־12 ובאברהם מאיר (אברה) ידידו לצאת ללימודים באירופה. ארבע שנים מאוחר יותר, תיאר יונה, שלמד בירושלים וכבר ידע עברית על בוריה, את המפגש עם ד״ר פיטלוביץ בעיתון בית־ספרו ׳תחכמוני׳:

פעם אחת אני ודודי שבנו מעבודתנו בשדה. כשהתקרבונו אל כפרנו ראינו והנה סוסים ופרדות ואנשים עד אין מספר נמצאים שם. נכנסנו הכפרה וראיתי כי הרבה אנשים באו מהכפרים הקרובים. נגשתי אל איש אחד ואשאלהו: לשם־מה באו הנה האנשים האלה? היהודי הלבן בא, ענני האיש, ולכן באו הנה הרבה אנשים לקבל את פניו [...].

חדשים אחדים ישב האדון פיטלוביץ בכפרנו ולמד אותי ואת יתר חברי לקרא ׳אלף בית׳ מתוך ׳ספרנו׳ חלק ראשון. הוא למד אותנו גם את ׳קריאת שמע׳, ׳צור משלו׳, ׳התקוה׳. כעבור זמן מה נפוצה שמועה בכפרנו כי בעוד זמן קצר יעזב האדון פיטלוביץ את גונדר וישוב לביתו [...].
בבואי למעונו מצאתי שם את ירמיהו² ששב מארץ ישראל. ירמיהו שאל אותי:

פירוט ההפניות הביבליוגרפיות — ראה בסוף המאמר.

- 1 המידע הכלול ברשימה הזאת מבוסס על ראיות נרחבים שערכתי עם יונה בוגלה במהלך שנת 1986/7.
- 2 הכוונה לירמיהו גטה, שנלקח, יחד עם תאמרת עמנואל, על־ידי ד״ר פיטלוביץ לירושלים בשנת 1905. תיאור שובו של ירמיהו גטה לאתיופיה — ראה: פיטלוביץ, מסע, עמ' 64.

אתה רוצה לנסע לארץ־ישראל עם האדון פיטלוביץ? מדוע זה לא — עניתי לו — רוצה אני מאד לנסע לארץ־ישראל, מי יתן והרשוני הורי.³

בחירת תלמידים מבטיחים מבני ביתא ישראל ללימודים בחוץ־לארץ היתה נדבך חשוב בשליחות שנטל ד"ר פיטלוביץ על עצמו. לדעתו, הדרך ליצירת סוג המנהיגות הנחוצה לביתא ישראל היא לחנך 'צעירים מבני הפלשים באירופה, בארץ־ישראל ובחבש למנהיגות ולפעילות דתית, לידע בכריאות הציבור, להתמחות מקצועית ולידע בשיטות חקלאיות'.⁴

יונה בוגלה, יותר מכל אחד אחר מ־25 תלמידי ביתא ישראל שלמדו בחוץ־לארץ בשנות 1905-1930, מילא אחר חזונו והמשיך את פעילותו החלוצית של ד"ר פיטלוביץ. כמו ד"ר פיטלוביץ, ראה גם יונה בחינוך את המפתח העיקרי להתקדמות חברתית ולמודרניזאציה של בני עדתו. יונה עצמו רכש השכלה מרשימה בעזרתם של פרופ' תאמרת עמנואל (תלמידו הראשון של פיטלוביץ) ופיטלוביץ עצמו. אחרי שלמד יהדות בבית־הספר 'תחכמוני' בירושלים, יצא יונה בשנת 1924 לגרמניה דרך איטליה והמשיך בלימודיו בגרמניה ובשווייץ. בשנת 1925 הוא זכה במענק לימודים בבית־ספר כ"ח בפאריס, שם גם למד צרפתית. הוא שב לאתיופיה רק בשנת 1932, אחרי ששהה זמן מה באוניברסיטת היידלברג.

את השגיו של יונה ואת ההשכלה שרכש, ובכלל זה יידע בשפות אירופיות אחדות נוסף לעברית, יש להעריך על רקע ראשית המודרניזאציה וצמיחת גרעין של עילית משכילה באתיופיה עצמה.⁵ בהקשר אתיופי כללי, יונה היה רק אחד ממאות אחדות של אתיופים שלמדו בחוץ־לארץ, אולם גם על־פי אמות־מידה אתיופיות הוא היה אחד הידועים ביותר. כך, פאנקהרסט, בתיאורו את התפתחות החינוך וההשכלה היסודית באתיופיה מזכיר 22 תלמידים מבני הפלשים שלמדו בחוץ־לארץ כחלק מנטייה כלל־אתיופית, ומסתמך בדבריו על יונה בוגלה כאחד משני המדענים שלו.⁶ מיד עם שובו לאתיופיה החל יונה ללמד בבית־ספרו של ד"ר פיטלוביץ באדיס אבבה, שנוסד ב־1923.⁷ ב־5 באוגוסט 1934, עשר שנים אחרי פתיחת בית־הספר, נפגש יונה עם 8 נציגים אחרים בבית־הספר של ביתא ישראל והם הצטרפו לוועד יהודי אדיס אבבה לקידום ענייני הקהילה והחינוך.⁸

אחרי מלחמת־העולם השנייה עבד יונה, בעל הכישרון לשפות, כמתורגמן ראשי במשרד החינוך האתיופי, שם הועסק עד 1953. באותה שנה הצליח ד"ר פיטלוביץ לשכנעו לנטוש את מישורתו ולקבל על עצמו ניהול בית־ספר (פנימייה) לחינוך מורים,

3 ראה: בוגלה, חברנו.

4 ראה: פיטלוביץ, ועד.

5 תיאור התהוותם וצמיחתם של חינוך ומודרניזאציה באתיופיה ואיזכור רבים (אף כי לא כולם) מבין האתיופים שלמדו בחוץ־לארץ — ראה: וואגאוו, עמ' 23-27.

6 ראה: פאנקהרסט, עמ' 241-289. פאנקהרסט טועה באשר למספר התלמידים שנשלחו על־ידי פיטלוביץ לאירופה — ראה: שם, עמ' 277.

7 מאוחר יותר הוא תיאר בפירוט בית־ספר זה — ראה: בוגלה, בתי"ס. יצוין כי תיאור זה הוקלט בידי ברי וייס באדיס אבבה במארס 1977 והוא זהה לתיאור המופיע באנגלית בספרו של קסלר, עמ' 145.

8 ראה: גרינפלד, עמ' 32.

שהקימה הסוכנות היהודית באסמארה. בשנת 1954 פתח יונה את בית-הספר עם 57 תלמידים ותלמידות. הוא תמך במפורש בחינוך מעורב ובחר את הבנים ואת הבנות ללימוד משותף בתוכניות הניסוי שנערכו בכפר בתיה בשנים 1954 ו-1957. במהלך אחד הראיונות שערכתי עימו שאלתי, על-פי איזה קריטריונים בחר את התלמידים? אם היו חרוצים ואם היה להם מעט ידע בעברית, השיב.

תוך שנים ספורות הוא היה הכוח המניע מאחורי הקמת 27 בתי-ספר כפריים, שהעסיקו מורים מאדיס אבבה ובוגרי כפר בתיה. אולם עד 1958 נסגרו מחוסר תקציב כל בתי-הספר הללו, לבד מזה שבאמבובר. יונה המשיך לפקח על מפעלים חינוכיים ולפתוח מחדש בתי-ספר כפריים כל אימת שהתאפשר הדבר. בשיתוף-פעולה הדוק עם האגודה הבריטית לסיוע לפלשים ועם ארגון אורט העולמי, נפתחו מחדש 19 בתי-ספר כפריים עד שלהי 1970, אך הם נסגרו שוב כעבור זמן קצר. לאחר שנת 1970 כוונו מאמציו של יונה לאפיקים אחרים.

*

יונה האמין שהתפתחות בחקלאות היא הדרך העיקרית לקידום כלכלי של בני ביתא ישראל, מאחר שמרבית בני העדה עסקו בענף זה ומאחר שהמעמד החברתי באתיופיה נקבע על-פי הזכויות של הפרט על הקרקע.⁹ הוא ניסה לשפר את מצבם של האיכרים-האריסים מבני ביתא ישראל ודאג להעביר סיוע חקלאי לכפריהם בעזרת הסוכנות היהודית. אולם עד מהרה נתקל בביקורת, בעיקר מצד יהודי תגרי, שלא נכללו בתוכנית הסיוע. במחצית השנייה של שנות השישים יזם יונה תכנית ליישוב מחדש של ביתא ישראל על אדמות באזור ארמצ'הו שליד גבול סודאן. התכנית בוצעה בסיועם של ממשלת אתיופיה, הבנק העולמי וארגון המזון והחקלאות שליד האו"ם. כוונותיו של יונה היו טובות. הוא סיפר לי: 'ראיתי את הקרקע באזור גונדר. היא היתה יקרה. בני עמנו היו חייבים למסור את מחצית היבול לבעלי האדמה ונוסף לכך לשלם מיסים. חשבתי שבאזור המישור [הכוונה לארמצ'הו] היתה אדמה בשפע. ולכן נכנסנו למשא ומתן עם בעלי האחוזות המקומיים. אולם תמיד נתקלנו בקשיים'. התוכנית נסתלחה.¹⁰

*

בדומה לפרופ' תאמרת עמנואל — שקדם לו ושהגיע למעמד יותר גבוה בהיירארכיה האתיופית הכללית — היה יונה בוגלה אב-טיפוס של מנהיג קהילתי מודרני בעדת ביתא ישראל. הוא עודד פיתוח ומודרניזאציה, ואף ייצג השקפת-עולם משכילה ואוניברסאלית. אמנם הוא הגיע לעימות עם המנהיגות הדתית הבכירה של העדה, ובשנת 1975 עירער הקס אורי בן ברוך בגלוי על סמכותו. המחלוקת נסובה סביב מגעים עם נציגי היהדות שמחוץ לאתיופיה וקשרים עם מיסיונרים נוצרים,¹¹ אולם יונה, בראיון שנערך לא מכבר, הביע הערכה רבה לקס בן ברוך וטען שהעימות עימו היה יותר בכחינת מאבק בין אישים. בתחום החינוך השתדל יונה לחזק את סמכות הקסים, כדי שיהוו מנהיגות רוחנית מקומית.

9 השווה: הובן.

10 הראיון עימו — ב-24 במאי 1987. פרטים נוספים — ראה: מסינג, עמ' 77-78.

11 תיאור מלא יותר — ראה: קסלר, עמ' 160.

יונה שאב את סמכותו הקהילתית מאישים וממוסדות יהודיים עולמיים, לרוב חילוניים, אך הוא עצמו לא היה אדם חילוני לגמרי ואת הקידמה הוא תפס גם במונחים דתיים.

*

בשנת 1955 ביקר יונה בוגלה לראשונה במדינת ישראל (בארץ-ישראל הוא היה קודם לכן), כדי לפקח על תוכנית הלימודים בכפר בתיה. יחסו כלפי עליית אחיו לארץ היה מעורב, אולם הוא מעולם לא התנגד לעלייה, כפי שהאשימוהו לעיתים כמה מבני העדה. יונה האמין בהגשת סיוע ליהודים באתיופיה עצמה, על-ידי חינוך ויישוב מחדש. בנושאים הללו היתה גישתו מכוונת לאתיופיה עצמה. עם זאת הוא גם שאף להכין תשתית תרבותית וחברתית בתוך מדינת ישראל שתהיה מתאימה לקליטת יהודי אתיופיה. בשנת 1979 הוא עלה לישראל. הוא סלל את הדרך לעלייתם של אלפי יהודים מאתיופיה. אחרי עלייתו, היו הוא ובני משפחתו פעילים בעידוד העלייה שהגיעה לשיאה ב'מבצע משה', שבמהלכו עלו לארץ 7,000 יהודים אתיופים.

*

כבר בשנת 1954 אירגן יונה באסמארה לשבעה קסים שנה של לימודי-יהדות על-פי ההלכה. יונה, שהתחנך באירופה ובא במגע עם מנהיגי היהדות העולמית, הדגיש בפניי שהוא נטה להזדהות עם 'היהדות הרבנית'. בהיותו באתיופיה הוא תמך ב'גיוור' ביתא ישראל לאחר עלייתם, מטעמים מעשיים, כדי שיוכלו להיקלט ולהינשא ליהודים אחרים. בשנת 1971 הוא אף חתם על מסמך בנושא זה, אם כי הוא העיר שה'בעיות' של יהודי אתיופיה מקורן כנראה בצבע עורם. באתיופיה קמה התנגדות בקרב בני עדתו לתמיכתו ביהדות הרבנית. ההתנגדות להשקפה שייצג התעצמה עוד יותר עם העלייה ההמונית וצמיחתה של מנהיגות חדשה וצעירה שהתנגדה לכל גיוור שהוא.

*

יונה בוגלה היה אחד מגדולי המנהיגים של יהדות אתיופיה. בעיני אנשים מן החוץ הוא היה הדמות המרכזית בעדתו וצינור עיקרי למידע ולהערכות על אחיו. מעורבותו בנושאים המרכזיים בחיי בני עדתו, כגון: חינוך, עלייה ודת מלמדת על פועלו ועם זאת מבליטה את הבעיות המרכזיות שיהודי אתיופיה נאלצים להתמודד עימן כדי להיות חלק מיהדות העולם.

כתבים מאת יונה בוגלה

- 'מתולדותי', חברנו — עלון לעניני תלמידים מאת תלמידי בית-הספר 'תחכמוני' בירושלים, ד' אדר א' תרפ"ד, עמ' ב-ג; ה' אדר ב' תרפ"ד, עמ' ב-ג.
 [In English: 'Memories of an Ethiopian (Falasha) Pupil in the Land of Israel' in Y. Avener et. al (eds.), *The Jews of Ethiopia*, Tel Aviv 1986, pp. 37-39.]
 'מכתבים: למורי, לעוזרי, ולחברים היקרים', חברנו, ט' תמוז תרפ"ד, עמ' ח.
 'בתי-הספר של בית ישראל באתיופיה', פעמים, 22 (תשמ"ה), עמ' 89-92.
 מלון עברית-אמהארית — בכתיב-יד.
 פרקי-אבות — תרגום לאמהארית עם פירוש — בכתיב-יד.

הפניות ביבליוגראפיות

<p>'בוגלה, בתי"ס
 92-89.
 — — — — —
 ירושלים ד' אדר א' תרפ"ד, עמ' ב-ג, י; ה' אדר ב' תרפ"ד, עמ' ב-ג.
 I. Grinfeld, 'Jacques Faitlovitch — "Father" of the Falashas', in <i>The Jews of Ethiopia: A People in Transition</i>, Tel Aviv & New York 1986, pp. 30-36.
 A. Hoben, <i>Land Tenure among the Amhara of Ethiopia: The Dynamics of Cognatic Descent</i>, Chicago 1973.
 T. Wagaw, <i>Education in Ethiopia: Prospect Retrospect</i>, Ann Arbon 1979.
 S. Messing, <i>The Story of the Falashas: Black Jews of Ethiopia</i>, Connecticut 1982.
 J. Faitlovitch, <i>American Pro-Falasha Committee Lafler</i>, 1922.
 — — — — —, <i>Quer duch Abessinien</i>, Berlin 1910.
 R. Pankurst, 'The Foundations of Education, Printing, Newspapers, Book Production, Libraries & Literacy in Ethiopia', <i>Ethiopian Observer</i> (1962), vol. 6, No. 3, pp. 241-289.
 D. Kessler, <i>The Falashas: The Forgotten Jews of Ethiopia</i>, London 1982.</p> | <p>בוגלה, בתי"ס
 בוגלה, חברנו
 גרינפלד
 הובן
 וואגאו
 מסינג
 פיטלוביץ, ועד
 פיטלוביץ, מסע
 פאנקהרסט
 קסלר</p> |
|--|---|